

ทิศทางการท่องเที่ยวทะเลสาบสงขลาในกระแสพลวัตของการพัฒนา Tendency of Chalea Tourism in Dynamic of Development

จรรยาพร สุธรรมมา¹ ปาริชาติ วิสุทธิสมาจาร¹ ภัทรพงษ์ เกริกสกุล²

คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

15 ถนนกาญจนวนิชย์ ตำบลคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 90110 โทรศัพท์: 074-286884

E-mail: wichai_su2555@hotmail.com

E-mail: parichart.v@psu.ac.th

ศูนย์วิจัยเพื่อส่งเสริมและบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

15 ถนนกาญจนวนิชย์ ตำบลคอหงส์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 90110 โทรศัพท์: 074-286884

E-mail: kula_esan@yahoo.co.uk

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทิศทางการท่องเที่ยวของชุมชนและรวมถึงแนวทางการพัฒนาชุมชนโดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือ โดยใช้วิธีการเชิงคุณภาพ ศึกษาจากกรอบทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องและการพัฒนาของชุมชน โดยใช้ทัศนะของคนในชุมชนมองชุมชน คนนอกมองชุมชน และคนในชุมชนมองข้างนอก ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนทะเลสาบสงขลาที่มีผลิตภัณฑ์ของตนเอง มีทุนทางสังคมที่หลากหลาย มีระบบเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้ในระดับหนึ่ง และมีความสามัคคีในชุมชน ตลอดจนมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ เช่น ป่าชายเลน ทรัพยากรชายฝั่ง น้ำและที่ดินทำกินที่เพียงพอ ตลอดจนผู้นำมีวิสัยทัศน์ที่มั่นคงทางจิตใจ ให้เกียรติเพื่อร่วมงาน สามารถประสานทรัพยากรเป็นผู้นำทางความคิด และลงมือทำอย่างต่อเนื่องและเป็นรูปธรรม รวมถึงมีรากฐานทางวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น จากการศึกษาที่มีข้อเสนอแนะ รูปแบบและแนวทางในการดำเนินงานด้านการท่องเที่ยว โดยอาศัยกลไกการขับเคลื่อนจากตัวชุมชนเอง ต้องขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่างที่จะนำไปสู่ความสำเร็จและนำไปสู่การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืนในอนาคต

คำสำคัญ: การท่องเที่ยว ทะเลสาบสงขลา กระแสพลวัต

Abstract

The paper has a purpose to study direction of tourism in Chalea, and guide for community development by using the tourism's a tool for community development. Methodology use qualitative technique. The study from review of the literature and development of community by using to outlook inside in, outside in and inside out the community. Result, Chalea community has self-reliant, diversify of social capitals and economic self-reliant additional to harmonize in community, and abundant natural resource such as mangrove forest, coastal resource, water and land use. Leader's mental maturity, respected with member also using the resource optimum of capacity, leaderships combine with root of cultural so is identity of locally. Suggestion, the guidelines for tourism should to driving from community. However, route to

community development successes depend on multi factors for sustainable tourism management in the future.

Keyword: Tourism Chalea Dynamic

1. บทนำ

ปัจจุบันการท่องเที่ยวมีการเจริญเติบโตขึ้นเรื่อยๆ ทั้งด้านนักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการและอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้อง มีการพัฒนาระบบสาธารณูปโภค สิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อรองรับจำนวนนักท่องเที่ยว มีการจ้างงานสร้างการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่สิ่งที่เติบโตควบคู่ไปกับการท่องเที่ยวคืออะไรและนำมาซึ่งคำถามว่า “คนในท้องถิ่นได้ประโยชน์อะไรจากการท่องเที่ยว และการท่องเที่ยวได้สร้างผลกระทบอะไรบ้างกับชุมชนท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อม” (พจนาน, 2554) นอกจากจะถูกแย่งชิงทรัพยากรแล้ว บางพื้นที่วัฒนธรรมถูกกลืนหายจากการไหลเข้ามาของวัฒนธรรมต่างถิ่น ระบบสังคมเกิดความแตกแยก นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีการใช้ที่ดินให้กับผู้มีเงินและมีอำนาจ ชาวบ้านต้องเปลี่ยนอาชีพและย้ายถิ่นฐาน เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากกลไกการขับเคลื่อนเพื่อยกระดับให้การท่องเที่ยวกลายเป็น “โรงงานผลิตอุตสาหกรรมด้านบริการขนาดใหญ่” ซึ่งไม่ใช่แค่ประเทศไทยที่เกิดปัญหานี้ ทั่วโลกก็ประสบปัญหานี้เช่นกัน ชุมชนกลายมาเป็นผู้ถูกท่องเที่ยว การที่ชุมชนลุกขึ้นมาจัดการท่องเที่ยวด้วยตนเองจึงเป็นสิ่งสำคัญ เพื่อไม่ให้ไปตามกลไกการพัฒนาของภาครัฐและเอกชน ในฐานะชุมชนท้องถิ่นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในทรัพยากรที่มีอยู่ชุมชนจะต้องเป็นผู้กำหนดทิศทางการท่องเที่ยว ไม่ใช่ในฐานะลูกจ้างหรือผู้ถูกท่องเที่ยว และไม่ใช่แค่เพียงการเปลี่ยนอำนาจในการบริหารจัดการจากนอกสู่ในและจากในชุมชนสู่ภายนอกเท่านั้น แต่ต้องใช้การท่องเที่ยวเป็น “เครื่องมือ” ในการ “พัฒนาคนและชุมชน ให้คนในท้องถิ่นได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว” ไม่ใช่แค่เพียงเป็นผู้ป้อนทรัพยากรให้กับโรงงานที่เรียกว่า “อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว” เท่านั้น

อย่างไรก็ตามทิศทางการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องรู้ถึงธรรมชาติความเป็นมาของคน และทรัพยากรภายในชุมชนก่อนเพื่อใช้เป็นข้อมูลในการพิจารณาและวางแผนทางดั่งนั้นงานวิจัยครั้งนี้จึงมีคำถามว่า ทะเลสาบสงขลาที่มีทิศทางการท่องเที่ยวในรูปแบบใดท่ามกลางกระแสพลวัตของการพัฒนาอย่างไร เพื่อเป็นข้อเสนอแนะ รูปแบบและแนวทางในการ

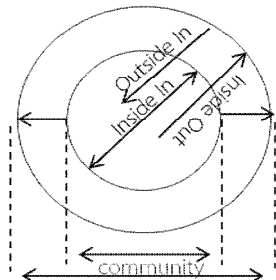
ดำเนินงานด้านการท่องเที่ยว โดยอาศัยกลไกการขับเคลื่อนจากตัวชุมชนเอง

2. วัตถุประสงค์

ศึกษาทิศทางการท่องเที่ยวของชุมชนและรวมถึงแนวทางการพัฒนาชุมชนโดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือ

3. วิธีการศึกษาวิจัย

การศึกษาค้นคว้าแบบมุ่งเป้า (Targeted Basic Research) โดยแสวงหาองค์ความรู้และข้อเท็จจริงแบบเจาะลึกประเด็น (topic in-depth interviews) ซึ่งเป็นไปในลักษณะการศึกษาปรากฏการณ์ (Phenomena Study) ที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่โดยกระบวนการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative) โดยการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาแบบย้อนกลับ (Retrospectives) ถึงพัฒนาการชุมชน โดยมุ่งเน้นถึงวิถีที่เป็นอยู่จากอดีตและปัจจุบันโดยใช้ทัศนะของคนในชุมชนมองชุมชน (Inside In) คนนอกมองดูชุมชน (Outside In) และคนในชุมชนมองข้างนอก (Inside Out) โดยความสัมพันธ์ดังกล่าวสามารถแสดงได้ดังรูปที่1 นอกจากนั้นยังเป็นการศึกษาแบบมุ่งเป้า (Targeted Basic Research) โดยแสวงหาองค์ความรู้และข้อเท็จจริงแบบเจาะลึกประเด็น (topic in-depth interviews)

รูปที่1 ความสัมพันธ์ของทัศนะของการศึกษาพัฒนาการชุมชนชะแล้

การเลือกพื้นที่ศึกษา การศึกษาค้นคว้านี้เลือกพื้นที่จำเพาะเจาะจง (Purposive) ที่ตำบลชะแล อำเภอลำลูกขัน จังหวัดสงขลา เป็นพื้นที่ศึกษา เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวนี้เป็นพื้นที่อยู่ติดกับทะเลสาบสงขลาประกอบกับเป็นพื้นที่ที่ยังคงเหลือทรัพยากรธรรมชาติอยู่ในระดับที่สมบูรณ์ รวมถึงพื้นที่ตำบลชะแลได้มีการผ่านกระบวนการเรียนรู้มายาวนานจนกระทั่งได้มีธรรมชาติที่สวยงามเกิดขึ้น ดังนั้นจึงเลือกเป็นพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่วิจัย

กลุ่มเป้าหมายในการเก็บข้อมูล ผู้รู้ภายในชุมชน (KI: Key Informants) ได้แก่ ผู้นำชุมชนในอดีต และปัจจุบัน รวมถึงกลุ่มผู้สูงอายุภายในชุมชน

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล เนื่องจากการเก็บข้อมูลระดับชุมชนจะต้องกำหนดขอบเขตของพื้นที่ และโครงสร้างที่ชัดเจน จึงจำเป็นต้องใช้ ภาพถ่ายทางอากาศ รวมถึงแผนที่ทางทหารเพื่อพิจารณาลักษณะภูมิศาสตร์โดยรอบ ร่วมกับการสัมภาษณ์ โดยตรงกับผู้รู้ (Key Informants Direction Interviews) โดยแนวทาง

สัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structure interviews: SSI) (สุจินต์และสุเกศินี, 2530)

การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น (วิเคราะห์ภาคสนาม) หลังจากการรวบรวมข้อมูล จะต้องมีการพิจารณา และวิเคราะห์ร่วมกันกับผู้ให้ข้อมูลเบื้องต้น และเพื่อกำจัดอคติของผู้ให้ข้อมูลจากนั้นนำข้อมูลที่รวบรวมได้ และบทวิเคราะห์จากภาคสนามมาวิเคราะห์ร่วมกับทีมวิจัยเพื่อเปรียบเทียบข้อมูล และขั้นสุดท้ายคือการนำข้อมูลที่ได้จากการวิจัยให้กับชุมชนเพื่อใช้ประโยชน์ในการพัฒนาชุมชน โดยการตรวจสอบข้อมูล และดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการจำแนกประเด็นการสัมภาษณ์ และเนื้อหาบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูล (Content Analysis) แล้วจัดเป็นหมวดหมู่ (Them) เพื่อหาความสัมพันธ์ของระบบ โดยการจัดรูปแบบการวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดที่ดำเนินการสร้างไว้ตั้งแต่ต้น อย่างไรก็ตามทั้งนี้เมื่อดำเนินการศึกษาไปแล้วกรอบแนวคิดดังกล่าวที่ตั้งไว้ได้มีการปรับเปลี่ยนบางประเด็นเพื่อให้เหมาะสมกับข้อมูลที่ได้

การสังเคราะห์ข้อมูล

เมื่อได้ชุดข้อมูลจากการศึกษาแล้วผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาสังเคราะห์ตามหลักการสามเส้า (Triangulation Technique) โดยใช้ทั้งวิเคราะห์จากการสัมภาษณ์ผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงซึ่งวิเคราะห์เป็นหมวดหมู่แล้ว รวมถึงข้อมูลสัมภาษณ์จากผู้บริหารระดับท้องถิ่น และข้อมูลจากสื่อ ตลอดจนแหล่งข้อมูลต่างๆที่สามารถหาได้ มารวบรวมประกอบเพื่อการสังเคราะห์

4. ผลการศึกษา

ทุนทางสังคมของชะแล้

ชะแล้เป็นอีกหนึ่งชุมชนที่กำลังมองถึงทิศทางการท่องเที่ยวที่กำลังจะเกิดขึ้นในอนาคต หากไม่มองภาพของการเปลี่ยนแปลงของกระแสนิยมในอดีต ชะแล้ยังถือว่าเป็นชุมชนที่มากด้วยทุนทางสังคมอีกชุมชนหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นทุนทางด้านทรัพยากรธรรมชาติที่มีป่าชายเลนอันอุดมสมบูรณ์ และถูกพัฒนาให้กลายเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ป่าชายเลน มีการสร้างทางเดินรอบป่าชายเลน เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้มาเยือนและมาศึกษาเรียนรู้ป่าชายเลนในวันจะมีมีความสำคัญมากขึ้นต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน และเศรษฐกิจของชุมชนชะแล้เอง ทะเลสาบสงขลาเป็นอีกหนึ่งทรัพยากรที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชาวชะแล้มาช้านาน ภูมิปัญญาต่าง ๆ ถูกก่อเกิดจากทะเลสาบแห่งนี้ ทุนทางด้านทางด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่มีความเกี่ยวโยงสัมพันธ์กันมาตั้งแต่อดีต อย่าง โบราณสถาน เช่น วัดชะแล้ 550 ปี ซึ่งมีประวัติศาสตร์อันเฟื่องฟูในระบบความศรัทธาและวิถีคนในถิ่นดังกล่าว ตลอดจนโบราณศิลปต่างๆ อาทิ ศิลปะการแสดงเช่น มโนราห์พื้นบ้าน รวมถึงทุนภูมิปัญญาในการถนอมอาหาร ไร่ชาสาคร ศิลปะปูนปั้นลวดลายกระหนก และการแกะสลักโดยการแทงหยวก ศาสตร์ด้านการแพทย์แผนโบราณ แม้กระทั่งวิถีระบบการดำเนินชีวิตของคนในถิ่นด้านการกิจกรรมเช่น การทำนาและปลูกต้นตาลโหนด ถือเป็นอาชีพหลักของชาวชะแล้ที่ครอบคลุมไว้ในสมัยก่อน และที่เห็นจะขาดไม่ได้ก็คือ “ทุนมนุษย์หรือคนในชุมชน” ที่จะเป็นตัวใจสำคัญในการนำองค์กรไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมาย หรือนำไปสู่ความล้มเหลว หากไม่มีทุนในส่วนนี้กลไกการขับเคลื่อนชุมชนก็จะไม่เกิดขึ้น การท่องเที่ยวก็จะเป็นเพียงแค่เครื่องมือหนึ่งที่มีอยู่ แต่มัน

รู้จักวิธีการใช้ประโยชน์ ดังนั้นจึงถือได้ว่าทุนทางสังคมของชาวชนแล้
ที่มีอยู่สามารถแปรเปลี่ยนมาเป็นผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวได้หรือ
แม้แต่ในเรื่องของธรรมชาติที่สวยงามก็ถือว่าเป็นผลิตภัณฑ์ทางการ
ท่องเที่ยวอย่างหนึ่งที่พร้อมจำหน่าย

จากอดีตจนถึงปัจจุบันชนแล้ใช้ธรรมชาติที่สวยงามเป็น
เครื่องมือในการพัฒนาคนและกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน จน
ถือได้ว่าเข้มแข็งในระดับหนึ่ง บวกกับผู้นำชุมชน หน่วยงานองค์กร
ปกครองส่วนท้องถิ่น มีวิสัยทัศน์ในการพัฒนาและพยายามผลักดัน
ให้เกิดการท่องเที่ยวขึ้นภายในชุมชนอย่างต่อเนื่อง จะเห็นได้จาก
การมีที่พักโฮมสเตย์ในหมู่บ้าน ซึ่งได้รับการช่วยเหลือจาก
สถานศึกษาอย่างเช่น ศูนย์วิจัยเพื่อส่งเสริมและบริหารจัดการแหล่ง
ท่องเที่ยวลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ใน
การเข้ามาอบรมให้ความรู้ด้านการจัดการโฮมสเตย์ให้กับชุมชน และ
การเกิดกิจกรรมการท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ ภายในชุมชน ซึ่งถือ
ว่าเป็นฐานสำคัญอย่างหนึ่งในการยกระดับชุมชน เพื่อพัฒนานำไปสู่
การจัดการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ

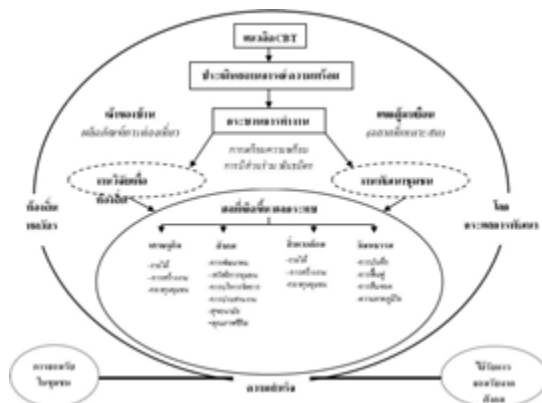
การท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชน

จากการประชุมระดับโลกเรื่องสิ่งแวดล้อมโลก “Earth
Summit” ในปี 2535 นับเป็นจุดเริ่มต้นในการผลักดันแนวคิดเรื่อง
“การพัฒนาที่ยั่งยืน” ส่งอิทธิพลถึงการให้ความสำคัญเรื่อง “การ
ท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน” จากกระแสการพัฒนาการท่องเที่ยวในด้าน
ความต้องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความ
ต้องการของนักท่องเที่ยวที่สนใจเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ และความ
ต้องการที่จะพัฒนาคนและให้ความสำคัญกับกระบวนการสร้างการ
มีส่วนร่วม การท่องเที่ยวจึงกลายมาเป็นเครื่องมือหนึ่งในการพัฒนา
ชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมและได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว
และมีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางการพัฒนาด้วยตัวชุมชน
เอง แต่ในขณะเดียวกันการท่องเที่ยวเองก็ใช่ว่าจะดีเสมอไป เป็น
เสมือนดาบสองคม เป็นทั้งโอกาสและความเสี่ยง หากไม่มีการ
เตรียมความพร้อมที่ดี หรือหากขาดการทำงานแบบมีส่วนร่วม
รวมทั้งการทำงานอย่างเป็นขั้นเป็นตอนมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน
อย่างเป็นระบบกระบวนการแล้ว การเปลี่ยนบทบาทจากผู้ถูก
ท่องเที่ยวเป็นผู้ดำเนินการท่องเที่ยวด้วยตนเอง (พจนา, 2554) ก็ไม่
ต่างอะไรจากการท่องเที่ยวที่พาคนมาเที่ยวมา ชม ชิม และ แล้วยก
กลับ โดยไม่ได้รับความรู้และความประทับใจอะไรกลับไปเลย

ดังนั้น การเตรียมความพร้อมชุมชนของชุมชนชนแล้เอง
จึงถือว่าเป็นสิ่งสำคัญ จำเป็นจะต้องศึกษาศักยภาพของชุมชนและ
ข้อจำกัดที่พึงมีของชุมชน รวมทั้งขีดความสามารถของการพัฒนาใน
ด้านต่างๆ ภายในชุมชน บนพื้นฐานของการยอมรับได้ของคนใน
ชุมชนว่าสามารถยอมรับให้เกิดการพัฒนาได้มากน้อยแค่ไหน
พัฒนาขีดความสามารถของคนทำงาน ไม่ว่าจะเป็นในระดับชุมชน
หน่วยงานราชการ รวมไปถึงในระดับของเครือข่าย กลุ่มท่องเที่ยว
แหล่งท่องเที่ยว กิจกรรมและบริการทางการท่องเที่ยวโดยไม่เกิน
ขีดจำกัดขีดความสามารถในการรองรับได้ของชุมชน รวมถึงฐานข้อมูล
องค์ความรู้ด้านต่างๆ ภายในชุมชน การท่องเที่ยวอาจเกิดจากความ
ต้องการของชุมชนเพื่อช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้
ดีขึ้น แต่การดำเนินงานเพื่อเตรียมความพร้อมของชุมชนจำเป็น
อย่างยิ่งต้องมีหน่วยงาน อาทิ สถานศึกษาเข้ามาให้องค์ความรู้กับ
ชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชนหรือหน่วยงานรัฐมาช่วยเป็นที่เลี้ยง
เครื่องมือที่ใช้คืองานวิจัยท้องถิ่นหรืองานพัฒนาท้องถิ่น จาก

นักวิชาการหรือหน่วยงานพัฒนาที่เข้ามาร่วมคิด ร่วมทำ ในด้านการ
ดำเนินงานสิ่งที่ทั้งสองเครื่องมือต้องมีคือ “แกนนำ” ที่เน้น
กระบวนการมีส่วนร่วมและการทำงานเป็นทีม ซึ่งชนแล้เอง แกนนำ
ถือว่ามีความโดดเด่นอย่างมาก สามารถตอบปัญหาและสามารถ
ตอบสนองต่อความต้องการของคนในชุมชนได้ ไม่ใช่ให้นักวิชาการ
หรือนักพัฒนามาเป็นคนตอบ การเตรียมความพร้อมของชุมชนชน
แล้ถือว่าเดินมาได้ครึ่งทางแล้ว เป็นผลมาจากการดำเนินงานด้าน
ธรรมชาติที่สวยงาม การที่มีผู้เข้ามาศึกษาดูงานในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง
จึงถือว่าเป็นแบบฝึกหัดอย่างดีสำหรับชุมชนชนแล้ และเป็นผลให้
เกิดการขับเคลื่อนด้านท่องเที่ยวไปอีกขั้น ทั้งนี้หากชนแล้
สามารถก้าวผ่านก้าวแรกนี้ได้ ก้าวที่สองคือการวางแผนบริหารจัดการ
การท่องเที่ยวภายในชุมชนภายใต้แนวคิด “การท่องเที่ยว
โดยชุมชน” ซึ่งจะมีความแตกต่างจาก “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ”
หรือที่หลายชุมชนเรียกว่า “การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์” ก็คือการ
ท่องเที่ยวโดยชุมชน “เน้นที่ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการดำเนินงาน”
ส่วนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ “เน้นธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง ชุมชน
เป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่ง” (พจนา, 2550)

จากการวิจัยยกระดับ การท่องเที่ยวโดยชุมชน
(Community base tourism) หรือมีชื่อย่อว่า CBT สู่ความเป็น
วิชาการ สามารถสรุปแนวคิดและแนวทางการทำงานเรื่องการ
ท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นองค์ความรู้ที่ชนแล้สามารถนำมาเป็น
แนวทางปฏิบัติได้ หรือเป็นจุดตั้งต้นในการแลกเปลี่ยนความคิด
มุมมอง เพื่อให้การใช้ “การท่องเที่ยวโดยชุมชน” เป็นเครื่องมือใน
การพัฒนาคนและชุมชนของชาวชนแล้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังที่จะ
เห็นในรูปที่2

รูปที่2 แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ที่มา: สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชนและสำนักงานกองทุน
สนับสนุนงานวิจัย ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

จากแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ใช้การท่องเที่ยว
เป็นเครื่องมือในการพัฒนาคนและชุมชน ไม่ใช่จะสามารถทำได้
ทุกแห่ง ต้องผ่านการวิเคราะห์และประเมินสถานการณ์และความ
พร้อมของชุมชน จากนั้นจากนั้นจึงจะมีกระบวนการทำงาน
เตรียมความพร้อม สร้างการมีส่วนร่วม และทำงานในลักษณะความ
ร่วมมือ กับภาคีที่เกี่ยวข้อง ซึ่งอาจจะใช้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นหรือ
กระบวนการทำงานพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม ส่วนความสำเร็จสามารถ
ประเมินได้จากทั้งคนในและคนนอก หากคนในมีความสุขให้การ
ยอมรับก็ถือว่าเป็นงานที่สำเร็จ ในส่วนภายนอกเห็นคุณค่าชื่นชม
ดูงาน ได้รับความประทับใจ ให้รางวัลยกย่องก็เป็นสิ่งที่จะช่วยในการ

รับรองความสำเร็จนั้นอย่างมีความน่าเชื่อถือมากขึ้น (พจนา, 2554) แต่อย่างไรก็ตามหากจะดำเนินงานตามแนวคิดดังกล่าวมา จำเป็นต้องคำนึงถึงองค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ด้วยองค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

1. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ชุมชนมี ฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ และมีวิถีการผลิตที่พึ่งพา และใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ชุมชนมีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

2. ด้านองค์กรชุมชน ชุมชนมีระบบสังคมที่เข้าใจกัน มี ปรารถนา หรือผู้มีความรู้ และทักษะในเรื่องต่าง ๆ หลากหลาย ชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของและเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา

3. ด้านการจัดการ มีกฎ-กติกาในการจัดการ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และการท่องเที่ยว มีองค์กรหรือกลไกในการ ทำงานเพื่อจัดการการท่องเที่ยว และสามารถเชื่อมโยงการ ท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวมได้ มีการกระจายผลประโยชน์ ที่เป็นธรรมมีกองทุนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและ สังคมของชุมชน

4. ด้านการเรียนรู้ ลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยว สามารถสร้างการรับรู้ และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่ แตกต่างมีระบบจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้าน กับผู้มาเยือนสร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ วัฒนธรรมทั้งในส่วนของชาวบ้านและผู้มาเยือน

การสร้างเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

การมีส่วนร่วม คือ กระบวนการให้บุคคลเข้ามามีส่วน เกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ตัดสินใจ แก้ไขปัญหา ด้วยตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างแท้จริงของ บุคคล แก้ไขปัญหาร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสมและสนับสนุน ติดตามการ ปฏิบัติงานขององค์กรและบุคคลที่เกี่ยวข้อง Erwin (ยุพาพร, 2545) ชะแล้นว่าพื้นฐานของกระบวนการสร้างการมีส่วน ร่วมของชุมชนพอสมควร ซึ่งเป็นผลมาจากการดำเนินงานด้าน “ธรรมนูญสุขภาพ” โดยมีการจัดเวทีเพื่อรับฟังและแลกเปลี่ยน ความคิดเห็น ซึ่งมีอดีตนายทุนทอง เป็นแกนนำในการดำเนินงาน ร่วมกับชุมชนจนประสบความสำเร็จ ซึ่งผลที่ประจักษ์จากการ ดำเนินงานไม่ได้มาจากแกนนำแต่เพียงฝ่ายเดียว แต่เป็นผลจาก ความสำเร็จส่วนหนึ่งที่ได้จากความร่วมมือ ร่วมใจ ของสมาชิก ภายในชุมชน และการมีส่วนร่วมของเครือข่ายภาคีจากภายนอกที่ สนับสนุนส่งเสริมการดำเนินงานด้านธรรมนูญสุขภาพ ดังนั้นหากจะ แล้จะเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนให้มีประสิทธิภาพ มาขึ้น ต้องเปิดโอกาสให้คนในชุมชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการ ดำเนินงานพัฒนาด้านการท่องเที่ยวในทุกขั้นตอน ตั้งแต่ร่วม ทำการศึกษาค้นคว้าปัญหาทางการท่องเที่ยว การร่วมวางแผนงาน แผนตัดสินใจ คิดหาวิธีการใช้ทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ให้เป็น ประโยชน์ต่อชุมชน ร่วมปฏิบัติตามนโยบายหรือแผนงานการ ท่องเที่ยวให้บรรลุตามที่กำหนดไว้ และร่วมควบคุมติดตาม ประเมินผลแผนการท่องเที่ยวให้เป็นไปตามขั้นตอนที่วางไว้ และทุก ฝ่ายมีความตระหนัก และเข้าใจร่วมกันถึงผลกระทบที่อาจเกิด ขึ้นกับสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมในพื้นที่ อันจะสามารถเกิดจากการ ดำเนินงานด้านการท่องเที่ยว และสุดท้ายประชาชนในท้องถิ่นได้รับ ประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ และโอกาสที่ดีอันเป็นผลที่เกิดขึ้นจาก การส่งเสริม และพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ จึงจะเป็นส่วนเสริม

หนุนให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งบนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของคน ในชุมชน

การท่องเที่ยวในมิติ “ผลิตภัณฑ์ด้านการท่องเที่ยว”

หากชุมชนจะแล้เปิดตัวสู่สาธารณะอย่างเป็นทางการ แล้ว ย่อมถูกคาดหวังว่าชุมชนในฐานะที่มีแหล่งทรัพยากร ไม่ว่าจะเป็น เป็นด้านธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ประเพณีและวัฒนธรรม จะต้องมีความพร้อมอย่างน้อย 5 ประการได้แก่

การปรับปรุงภูมิทัศน์ชุมชน “ภูมิทัศน์” หมายถึง ภาพรวมของพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ที่มนุษย์ รับรู้ทางสายตาในระยะทาง อาจเป็นพื้นที่ธรรมชาติที่ประกอบด้วยรูปร่างของแผ่นดิน น้ำ ต้นไม้ สัตว์และสรรพสิ่งมนุษย์สร้างในสภาพอากาศหนึ่งและช่วงเวลาหนึ่ง ที่เรียกว่าภูมิทัศน์ธรรมชาติ หรือภาพรวมของชุมชนหรือส่วนของ ชุมชน เรียกว่าภูมิทัศน์ชุมชน ดังนั้นหากจะแล้จะปรับปรุงภูมิทัศน์ ชุมชน (Urban landscape) จะต้องมีการออกแบบหรือปรับปรุง คุณภาพทางทัศนียภาพในสภาพแวดล้อมที่เป็นส่วนของชุมชน ให้มี ความร่มรื่น สวยงาม มีเอกลักษณ์ เป็นส่วนช่วยเสริมให้ชุมชนน่าอยู่ สามารถดึงดูดผู้มาเยือนให้มาเยี่ยมชม และทำให้ผู้มาเยือนรู้สึก ปลอดภัยเมื่อมาเที่ยวภายในชุมชน

โปรแกรม/กิจกรรมการท่องเที่ยว การที่นักท่องเที่ยวได้ มีโอกาสมาเที่ยวชมที่ชะแล้ ได้มีโอกาสสัมผัสวิถีชีวิต อันแท้จริงของ คนในท้องถิ่น เรียนรู้วิถีชีวิต วัฒนธรรมและภูมิปัญญาจากคนใน ท้องถิ่น และความเป็นสังคมท้องถิ่นที่มีลักษณะแตกต่างจากที่อื่น ๆ รวมถึงรูปแบบองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่ชุมชนชะแล้มีและ “น้ำใจ อ้อฮายไมตรี” คือหัวใจสำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชนชะแล้ ซึ่งกิจกรรมอาจมีได้หลาย เช่น

1. กิจกรรมล่องเรือ เดินป่าศึกษาธรรมชาติป่าชายเลน
2. กิจกรรมศึกษาวิถีชีวิตของคนในหมู่บ้าน เช่น การทำนา การทำโหนด การทำประมง
3. กิจกรรมท่องเที่ยวในหมู่บ้าน เช่น แพทย์แผนไทย สมุนไพรพื้นบ้าน การถนอมอาหาร ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปหัตถกรรม ภาษา วัฒนธรรม ประเพณี และ ประวัติศาสตร์โบราณคดีที่มีอยู่ในชุมชนชะแล้
4. กิจกรรมเข้าค่ายพักแรมเรียนรู้วัฒนธรรมชุมชน
5. กิจกรรมศึกษารูปแบบและกระบวนการเสริมสร้าง ธรรมนูญสุขภาพ
6. กิจกรรมท่องเที่ยวเชื่อมโยงหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียง
7. กิจกรรมปลูกป่า พัฒนาชุมชน
8. กิจกรรมเชิงอาสา ร่วมกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ของ ชุมชน เช่น การทำกิจกรรมกับเด็กในโรงเรียน การดูแล ผู้สูงอายุ คนป่วยคนพิการในชุมชนชะแล้เอง

บริการด้านการท่องเที่ยว หากชะแล้ดำเนินงานด้าน การท่องเที่ยวอย่างเต็มรูปแบบ แม้การท่องเที่ยวจะเป็นเพียงรายได้ เสริม แต่เมื่อชุมชนชะแล้ดำเนินการท่องเที่ยว และมีการเก็บ ค่าใช้จ่าย จึงจำเป็นต้องมีระบบของการบริการด้านการท่องเที่ยวใช้ แก่ผู้มาเยือน สร้างการบริการดูญาติมิตรให้ผู้มาเยือนรู้สึกว่าเป็น ส่วนหนึ่งของชุมชน ทำให้ผู้มาเยือนมีความสุขและมีใจที่จะเรียนรู้ ร่วมกับชุมชนมากขึ้น เช่น “บริการด้านนักท่องเที่ยวในชุมชน” อาจจะเป็นผู้รู้ในชุมชน หรือเยาวชนก็ได้ “ที่พักแบบโฮมสเตย์” พัก ร่วมกับคนในชุมชน ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้าน

ประสบการณ์และวิถีชีวิตในระหว่างที่พักอาศัย “อาหารพื้นถิ่น” เป็นอีกหนึ่งบริการที่มีความสำคัญมากเช่นกัน เพราะจากสำนวนที่ว่า “กองทัพต้องเดินด้วยท้อง” ดังนั้นหากจะขาดบริการด้านนี้ไปเสียมิได้เลย ส่วนความเป็นอาหารพื้นถิ่นจะเป็นสิ่งที่ช่วยเพิ่มความประทับใจให้กับผู้มาเยือน “ยานพาหนะ” ใช้ในการรับส่งนักท่องเที่ยวไปยังจุดกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งทางบกและทางน้ำ ต้องมีความพร้อมและทำให้ผู้มาเยือนรู้สึกปลอดภัยเมื่อใช้บริการ “การละเล่นและการแสดงพื้นบ้าน” ถือว่าเป็นบริการเสริมเพื่อสร้างความบันเทิงให้กับผู้มาเยือนเสมือนบริการทั้งท้ายในการฝากประสบการณ์ที่ดีให้กับผู้มาเยือน หากทะเลสามารถสร้างบริการได้อย่างเป็นระบบและสามารถสร้างความประทับใจให้กับผู้มาเยือนได้ ผู้มาเยือนก็อาจจะกลับมาเที่ยวที่ทะเลอีกครั้ง หรือที่เรียกว่า “การกลับมาเที่ยวซ้ำ”

สิ่งอำนวยความสะดวก การเตรียมความพร้อมโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับและให้บริการผู้มาเยือนทะเล ถือเป็นเรื่องสำคัญเช่นกัน เพื่อให้ผู้มาเยือนเกิดความสะดวก สบาย และรู้สึกปลอดภัย ไม่ว่าจะเป็น ถนนหนทาง ห้องน้ำ ร้านอาหาร ป้ายบอกทาง ป้ายสื่อความหมาย และอื่นๆ ในขณะที่ดำเนินการเตรียมความพร้อมโครงสร้างพื้นฐานหรือการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ต้องไม่ก่อให้เกิดผลกระทบด้านลบต่อสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนในชุมชน ดังนั้นจึงต้องมีการวางแผนให้ดีในเรื่องสิ่งอำนวยความสะดวก โดยคำนึงถึงองค์ประกอบเหล่านี้ เช่น การวางแผนสิ่งปลูกสร้างใหม่ต้องสอดคล้องกลมกลืนกับภูมิทัศน์และศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนในชุมชน เช่น มีระบบจัดการของเสีย การจัดโซนการให้บริการที่ไม่รบกวนศาสนาของชุมชน เป็นต้น มีระบบป้องกันอันตรายที่อาจเกิดขึ้นกับผู้มาเยือน และมีป้ายหรือแผนที่ ที่ให้ข้อมูลเบื้องต้นแก่ผู้มาเยือน

ระบบบริหารจัดการ การที่จะชี้วัดว่าองค์การหรือหน่วยงานที่เข้ามาทำหน้าที่จัดการการท่องเที่ยวร่วมกับชุมชน เป็นตัวแทนผลประโยชน์ที่แท้จริงของชุมชนหรือไม่นั้น ชุมชนทะเลเองต้องให้ความสำคัญกับองค์ประกอบของ การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ การกระจายบทบาทการทำงาน การกระจายผลประโยชน์อย่างเสมอภาคและยุติธรรม มีระบบการทำงานที่โปร่งใสสามารถตรวจสอบได้ มีการจัดสรรรายได้ส่วนหนึ่งเข้าสาธารณะประโยชน์ของชุมชน มีมาตรการป้องกันผลกระทบด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น มีอัตราค่าบริการที่เป็นมาตรฐานและราคาเป็นธรรม เช่น ค่าอาหาร ค่าที่พัก ค่าของที่ระลึก เป็นต้น และสุดท้ายมีการวิเคราะห์เพื่อวัดผลการบริหารจัดการว่ามีประสิทธิภาพหรือไม่เพื่อนำผลที่ได้ไปพัฒนาระบบบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

แนวทางการกำหนดทิศทางตลาดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นผู้นำ

ชุมชนเป็นผู้กำหนดว่า “ใครคือผู้มาเยือนที่สนใจเรียนรู้ประสบการณ์จากชีวิตจริงของชุมชนทะเล” เป็นการยากที่จะบอกว่าใครคือผู้มาเยือนที่เหมาะสม และสนใจเรียนรู้ประสบการณ์จากชุมชน แต่พฤติกรรมของผู้มาเยือนจะเป็นตัวบ่งบอกว่า พฤติกรรมการท่องเที่ยวของผู้มาเยือนแบบใดเหมาะสมกับชุมชนทะเล ไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งและล่อแหลมต่อการทำลาย สังคมและ

วัฒนธรรมของชาวทะเล และตระหนักถึงผลกระทบด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับชุมชน ยึดปฏิบัติตามกฎ กติกา ตามที่ชุมชนกำหนด เป็นผู้ต้องการเรียนรู้ในวัฒนธรรมที่แตกต่าง และสิ่งหนึ่งที่ต้องคำนึงอยู่ตลอดเวลา ก็คือว่า “เราไม่ควรเอาผู้มาเยือนเป็นตัวตั้ง แล้วปรับเปลี่ยนชุมชนให้ตรงต่อความต้องการของผู้มาเยือน แต่ผู้มาเยือนต่างหากที่จะต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้เข้ากับบริบทของชุมชน” หากมีเช่นนั้นแล้วชุมชนจะสูญเสียความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ดังเช่นหลาย ๆ ชุมชนที่ปรับเปลี่ยนความเป็นพื้นถิ่นให้เป็นไปตามความต้องการของผู้มาเยือน สุดท้ายผลกระทบก็ตกมาที่ชุมชนเป็นฝ่ายแบกรับ นอกจากผู้มาเยือนแล้ว “โปรแกรมการท่องเที่ยว” ก็มีส่วนในการกำหนดทิศทางตลาดท่องเที่ยวของชุมชน เพราะผู้มาเยือนมีความหลากหลาย ในรูปแบบของกลุ่ม เพศ และวัย ซึ่งมีความสนใจแตกต่างกัน ชุมชนเองก็มีความหลากหลาย มีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันในรอบปี โปรแกรมการท่องเที่ยวอาจจัดได้เป็น 3 ลักษณะคือ 1.) โปรแกรมที่เหมาะสมกับทุกเพศ ทุกวัย ทุกฤดูกาล 2.) โปรแกรมหลักของชุมชนผสมกับโปรแกรมทางเลือก สำหรับกลุ่มคนที่มีความสนใจเป็นพิเศษและมีเวลาอยู่ในชุมชนหลายวัน 3.) โปรแกรมที่ออกแบบตามวัตถุประสงค์เฉพาะของกลุ่มนักท่องเที่ยว อย่างไรก็ตาม เพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิต และขีดความสามารถในการรองรับได้ของชุมชนทะเลเอง ทะเลต้องมีการกำหนดช่วงเวลาที่เหมาะสมจำนวนคนในแต่ละครั้ง และจำนวนสูงสุดที่สามารถรองรับได้ในแต่ละวัน สัปดาห์หรือเดือน และกฎกติกาให้ผู้มาเยือนทราบล่วงหน้า “การประชาสัมพันธ์” ให้ผู้มาเยือนทราบว่าชุมชนมีอะไรอาจทำได้หลายช่องทาง เช่น เชิญสื่อมวลชนสำนักงานการท่องเที่ยว และผู้ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวมาทำการทดลองเที่ยว (Take Route) หรือเพื่อให้เกิดการบอกปากต่อปากอีกหนึ่งช่องทาง การใช้แผ่นพับ วิดีโอ โปสเตอร์ Internet และสื่อ Social network เช่น twitter facebook เป็นต้น “การตั้งราคาหรืออัตราค่าบริการที่เหมาะสม” มีส่วนช่วยให้ผู้มาเยือนเกิดแรงจูงใจในการตัดสินใจมาเที่ยวในชุมชน อาจคิดเป็นอัตราค่าบริการเหมารวม หรืออาจแยกเป็นรายการก็ได้ เช่น ค่าที่พัก ค่าอาหาร ค่านักสื่อความหมายท้องถิ่น และอื่นๆ ซึ่งอาจแบ่งได้ใน 2 ลักษณะคือ การจ่ายตรงกับชุมชน และการเหมาจ่ายในลักษณะของ Package tours หากมีการ Contract กับบริษัทนำเที่ยว แต่อย่างไรก็ตามชุมชนต้องหนักแน่นในการควบคุมการตลาดว่าจะดำเนินการไปอย่างไรและในทิศทางใด หากชุมชนสามารถสร้างการมีส่วนร่วมทางการตลาดได้ ก็จะเป็นสิ่งที่จะช่วยเสริมหนุนชุมชน และสามารถเจาะตลาดที่เหมาะสม โดยที่ยังมีการรักษาปริมาณผู้มาเยือน ให้อยู่ในจำนวนที่สอดคล้องกับข้อจำกัดของสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมของชุมชน

การเสริมสร้างเครือข่ายภาคีด้านการท่องเที่ยว

เครือข่าย คือ การประสานความร่วมมือระหว่างกัน โดยมีข้อตกลงร่วมกันกว้าง ๆ ไม่มีลักษณะการบังคับบัญชา แต่เป็นไปในลักษณะของพันธสัญญาระหว่างกัน (Commitment) องค์กรสมาชิกสามารถดำเนินการได้อย่างอิสระ หากแต่การร่วมตัวกันเป็นเครือข่าย สามารถทำให้องค์กรเครือข่ายมีพลัง สร้างการยอมรับ และสร้างการต่อรองกับหน่วยงานภายนอกได้ นอกจากนี้ระหว่างสมาชิกเครือข่ายด้วยกันยังสามารถพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิด และประสบการณ์การทำงานระหว่างกันได้ เครือข่ายจึงเป็นพลังใจของคนทำงาน และเป็นพลังต่อรองเพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของมวล

สมาชิกในเครือข่าย (พจนา, 2550) ในบริบทของชุมชนชนแล้ ถือว่า ได้ดำเนินงานด้านเครือข่ายร่วมกับโครงการพัฒนาศูนย์เรียนรู้สุขภาพชุมชน (พศส.) ทำข้าม 23 เพื่อก่อผลมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นผลมาจากการดำเนินงานด้านธรรมนูญสุขภาพ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญ หากชนแล้จะเสริมสร้างภาคีเครือข่ายและขยายผลจากภาคีเหล่านี้ นอกจากนั้นแล้วชนแล้เองก็ต้องสร้างกระบวนการและพัฒนาเครือข่ายให้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง และต้องใช้ปัจจัยภายในและภายนอกเป็นตัวช่วยขับเคลื่อนภาคีเครือข่าย กล่าวคือ สมาชิกภายในชุมชนต้องมีความต้องการและเห็นถึงความสำคัญและความจำเป็นของเครือข่าย และต้องพร้อมให้ความร่วมมือ มีระบบตัวแทนที่สามารถนำปัญหาหรือความต้องการของสมาชิก นำเสนอสู่เวทีเครือข่าย และตัวแทนสมาชิกสามารถถ่ายทอดเรื่องราวและความก้าวหน้าให้สมาชิกในชุมชนทราบได้ ส่วนปัจจัยภายนอกอาจมีหลายปัจจัย แต่ปัจจัยที่สำคัญคือ หน่วยงานที่เป็นที่เล็งว่ามีความรู้ ความเข้าใจ มีความต่อเนื่อง ความจริงใจ และช่วยเสริมสร้างกระบวนการทำงานที่สร้างการมีส่วนร่วมให้กับสมาชิกในเครือข่าย

ปัจจัยแห่งความสำเร็จ

กว่าหลายปีที่ผ่านมา การท่องเที่ยวโดยชุมชนเติบโตอย่างค่อยเป็นค่อยไป จากชุมชนที่เคยเป็น “ผู้ถูกท่องเที่ยว” กลายมาเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการวางแผนการท่องเที่ยวในชุมชนของตน จากบทเรียนที่ผ่านมา มีชุมชนหลายแห่งสามารถดำเนินการท่องเที่ยวได้อย่างต่อเนื่องและประสบความสำเร็จ ในทางกลับกัน บางชุมชนก็ต้องล้มลงเนื่องจากขาดปัจจัยหลายอย่างที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ (พจนา, 2550) ดังนั้น หากชนแล้ตัดสินใจดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวและมองถึงความสำเร็จในอนาคต จำเป็นต้องคำนึงถึงปัจจัยด้าน “การมีฐานชุมชนที่เข้มแข็ง” ชุมชนชนแล้การผลิตที่พึ่งตนเอง มีทุนทางสังคมที่หลากหลาย มีระบบเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้ในระดับหนึ่ง และมีความสามัคคีในชุมชน “การมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์” เช่น ป่าชายเลน ทรัพยากรชายฝั่ง น้ำธรรมชาติและที่ดินทำกินที่เพียงพอสำหรับคนในท้องถิ่น ชนแล้เอง “ผู้นำที่สร้างศรัทธาหรือมีความสามารถ” ชนแล้ควรมีผู้นำมีวิสัยทัศน์ที่มั่นคงทางจิตใจ ให้เกียรติเพื่อร่วมงาน สามารถประสานทรัพยากร เป็นผู้นำทางความคิด และลงมือทำอย่างต่อเนื่องและเป็นรูปธรรม มีการสืบทอด ผลัดเปลี่ยนสร้างผู้นำรุ่นใหม่ และสามารถตรวจสอบได้อยู่ตลอดเวลา “การมีฐานทางวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง” ชนแล้เองมีรากฐานทางวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและบางส่วนยังคงสืบทอด “ฐานการมีส่วนร่วม” ผู้หญิง ผู้ชาย เยาวชน คนหนุ่ม-สาว ผู้รู้ ผู้อาวุโส ผู้นำทางการและไม่เป็นทางการ หน่วยงานราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สามารถเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาชุมชนชนแล้ได้ “ความต่อเนื่องในการทำงาน” มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมอย่างต่อเนื่อง และมีการสรุปบทเรียนเพื่อให้ทราบถึงประเด็นปัญหาในการดำเนินงานและปรับปรุงแก้ไขอย่างต่อเนื่อง

5. บทสรุป

ท้ายสุดจากที่กล่าวมาทั้งหมดในเรื่องของ “ทิศทางการท่องเที่ยวชนแล้ ท่ามกลางกระแสพลวัตของการพัฒนา” เป็นเพียงข้อเสนอแนะ รูปแบบและแนวทางในการดำเนินงานด้านการ

ท่องเที่ยว โดยอาศัยกลไกการขับเคลื่อนจากตัวชุมชนเอง ต้องขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่างที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ ในด้านการดำเนินงานด้านการท่องเที่ยว ท่ามกลางกระแสพลวัตของการพัฒนาที่ไม่หยุดนิ่ง เพราะการพัฒนาด้านการท่องเที่ยว ได้ส่งผลกระทบทั้งด้านบวกและลบต่อชุมชนและประเทศอย่างมาก หากชุมชนใดมีความพร้อมในการจัดการการท่องเที่ยวย่อมได้รับผลบวกมากกว่าลบ การจะทำให้ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นโดยไม่ต้องสูญเสียทรัพยากรจำนวนมาก หรือยังสามารถรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่ให้คงอยู่ จำเป็นต้องพัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ด้วยการสร้างความตระหนักและความร่วมมือในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ดังนั้นหากชุมชนชนแล้ต้องการก้าวเข้าสู่การดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวอย่างแท้จริง ข้อเสนอแนะรูปแบบและแนวทางจากที่กล่าวมาจะเป็นสิ่งที่ช่วยแนะแนวทางปฏิบัติ (Guideline) ให้เห็นภาพแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวของ ชนแล้ และนำไปสู่การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืนในอนาคต

5. กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณพี่น้องชาวบ้าน และเจ้าหน้าที่ขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ตำบลชนแล้ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดสงขลา ตลอดจนทีมงานวิจัยทุกๆ ท่านที่ช่วยดำเนินโครงการดังกล่าวจนประสบผลสำเร็จ ตลอดจน ศูนย์วิจัยเพื่อส่งเสริมและบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ที่ได้ให้การสนับสนุนงบประมาณเพื่อดำเนินการศึกษาในครั้งนี้

6. เอกสารอ้างอิง

- สุจินต์ สิมารักษ์ และสุเกศินี สุทธิระ. (2530). **คู่มือประเมินชนบทอย่างเร่งด่วน (Rapid Rural Appraisal: RRA)**. โครงการระบบวิจัยการทำฟาร์ม, คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- พจนา สวนศรี. (2546). **คู่มือการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน**. กรุงเทพฯ: โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ.
- ยุพาพร รูปงาม. (2545). **การมีส่วนร่วมของข้าราชการสำนักงานงบประมาณ ในการปฏิรูประบบราชการ**. ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

- สำนักพัฒนาการท่องเที่ยวกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. 2550. **คู่มือเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน**. กรุงเทพฯ: พิมพ์ครั้งที่ 1. บริษัท ศรีเมืองการพิมพ์ จำกัด.
- สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน และสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น. 2554. **CBT มีมิติ พื้นที่ทางสังคมของชุมชนในการกำหนดทิศทางการท่องเที่ยว สร้างการเรียนรู้ระหว่างเจ้าของบ้านและผู้มาเยือน**. กรุงเทพฯ: วนิดาการพิมพ์.